

Türkiye’de 1933–1950 Yılları Arasında Yükseköğretime Yabancı Bilim Adamlarının Katkıları

Contributions of Foreign Scientists to the Higher Education Between 1933–1950 Years in Turkey

Yücel NAMAL

ÖZ

Türkiye’de Cumhuriyet döneminde yükseköğretimde modernleşme, 1933’te yapılan üniversite reformu sayesinde Darülfünun’un kapatılıp İstanbul Üniversitesi’nin açılmasıyla başlamıştır. Üniversite reformunun ardından, İstanbul Üniversitesi’nde Nazi Almanyası’ndan kaçıp Türkiye’ye gelen yabancı bilim adamlarının çeşitli fakültelerde ders vermeleri sağlanmıştır. Yükseköğretime gerek eğitim gerekse teşkilat yönünden yenileyen bu yabancı bilim adamlarının çalışmaları olmuştur. Bu çalışmalar sonucunda eğitim ve öğretimde modern teknikler kullanılmaya başlanmış, üniversite ders kitapları ve kütüphanedeki kitap ve süreli yayın miktarı arttırılmıştır. Ayrıca tercüme ve telif yeni eserler de, bu yabancı bilim adamları tarafından yükseköğretime kazandırılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Cumhuriyet, Yükseköğretim, Yabancı bilim adamları

ABSTRACT

The modernization in the higher education during the republic period in Turkey has begun with establishing the Istanbul University upon closing down the Darülfünun (Ottoman University) through university reform in 1933. Thus, following the university reform, it has been provided for many foreign scientist and academic members, who had escaped from Nazi Germany and had come to Turkey, to give lectures in Istanbul University. The studies of those foreign scientists have renewed the higher education both regarding the education and organization. As a result of the modern techniques in the education and training, has been started to be used and the number of books, in the University and in the libraries, have increased. In addition, the translated and copyrighted works have also been brought by those foreign scientists to the higher education.

Keywords: Republic, Higher education, Foreign scientists

GİRİŞ

Cumhuriyet’in ilanı ile Türkiye’de önemli sosyo-ekonomik reformlar yapılmasına rağmen Darülfünun beklenen ilerlemeyi gösterememiş, devrimlere karşı olumsuz tutum takınmış, ciddi ve topluma yararlı bilimsel çalışmalar yapılamamış, böylelikle kurum “Resmi devlet ideolojisini yansıtamadığı ve suskun kaldığı için rejimle ihtilafa düşmüştür” (Akyüz, 2008; Öncü, 2002). Bu nedenle Maarif Bakanı Mustafa Necati, Darülfünun öğretim kadrosuna şu mesajı vermek gerektiğini duymuştur:

“Ulusun üniversiteye bağladığı umudu haklı gösterecek güçlü kanıt da sayın müderrislerimizin, öğretmenlerimizin yayınları ve yapıtları olacaktır. Darülfünun, Türkiye’nin bütün aydın takımının bilimsel odağıdır. Buradan çıkacak araştırmalar

ve yapıtlar, Türk aydınlarını yükseltecektir. Sizin yapacağınız eserlerdir ki yurt aydınlarına yeni ufuklar açacak ve Türkiye’ye kültür alanında uluslararası bir onur kazandıracaktır. Bir ulusun uygarlık yeteneğine ve yaşam gücünü en yüksek kerte de temsil eden kurum Darülfünun olduğu için Darülfünunumuzun her alanda öteki uygar ulusların üniversiteleri düzeyine çıkma zorunluluğunda olduğunu özellikle belirtmek isterim.” Bu sözler, hükümetin araştırma ve yayınlara ağırlık verilerek bunlara uluslararası düzeyde bir içerik kazandırılmasını istediği yolunda açık bir uyarı olmuştur. Çağdaşlaşmaya yönelen Cumhuriyet Türkiye’sinde üniversite de çağdaş düzeyde olmalıydı! (Turan, 1998).

Atatürk eğitimsiz ve kadrosuz çağdaşlaşma ve kalkınma olmaya-

Yücel NAMAL (✉)

Bülent Ecevit Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, Zonguldak, Türkiye

Bulent Ecevit University, Department of Atatürk’s Principles and History of Turkish Revolution, Zonguldak, Turkey

yucelnamal@hotmail.com

Geliş Tarihi/Received : 17.12.2011

Kabul Tarihi/Accepted : 27.03.2012

çağı bilincinde olarak, bir yandan yeni üniversitelerin kurulmasını önerirken, diğer yandan mevcut üniversiteyi (Darülfünun) geniş çaplı bir reform ile düzeltme, modernleştirme gereğini duymuştur. Atatürk yükseköğretimle ilgili ilk ciddi çalışmalarına ancak 1930'lardan sonra başlayabilmiştir. Bu çalışmaların ilki, İstanbul Darülfünunu'nu hem eğitim yönünden hemde teşkilat yönünden yenileyecek olan üniversite reformudur¹. Cumhuriyet döneminde yükseköğretimde modernleşme Darülfünun'un kapatılıp İstanbul Üniversitesi'nin açılmasıyla başlamaktadır. Çünkü Cumhuriyet idaresinin Osmanlı'dan devraldığı tek üniversite olan Darülfünun, bir türlü Atatürk'ün görüşlerine ayak uyduramıyor ve medrese yapısını koruyordu. Bu sebeple 1 Ağustos 1933 tarihinde İstanbul Üniversitesi'nde İsviçreli Prof. Albert Malche'nin hazırladığı rapor doğrultusunda Batı'daki örnekleri gibi modern bir yükseköğretim kurumu oluşturulmaya başlanmıştır (Namal & Karakök, 2011; Irmak, 2001). Böylece Darülfünun 2252 sayılı yasayla kapatılmış ve yerine Milli Eğitim Bakanlığı'na (MEB) bağlı İstanbul Üniversitesi kurulmuştur (Tanilli, 1991). Bu kanunla, İstanbul Üniversitesi'ne bağlı olarak; Tıp, Hukuk, Edebiyat, Fen Fakülteleri kurulmuştur. Atatürk'ün üniversite reformu, Alman üniversite modeline göre yapılmıştır. Yeni üniversitenin geçici öğretim kadrosu Milli Eğitim Bakanlığı'nca belirlenecekti. Uygulamanın nasıl olacağını saptamak için de bakanlıkça; matematik profesörü olan Kerim Erim, Müsteşar Salih Zeki, Müfettiş Avni Başman ile Rüştü Uzel'den oluşan bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon "Üniversite"nin öğretim üyelerini üç kaynaktan sağlamıştır:

- 1- Darülfünun'dan alınan profesör, öğretmen ve profesör yardımcıları.
- 2- Darülfünun'un dışından alınanlar (büyük kısmı, Cumhuriyet döneminde Avrupa'ya gitmiş ve öğrenimlerini başarıyla tamamladıktan sonra yurda dönmüş Türklerdir).
- 3- Yabancı profesörler.

Bu yıllarda, faşist Alman diktatör Hitler'in zulmünden kaçan pek çok değerli bilim adamı, en özgür ülke saydıkları Türkiye'ye sığınmaya başlamışlardı² (Kalaycıoğulları, 2009). Bu büyük bilginlerin ülkemize kazandırılması için, Türk üniversitesine alımları ve çalışabilecekleri ortam hazırlanmıştır (Altuğ, 1983; Turan, 1963; Kalaycıoğulları, 2009). Bu bilim adamlarıyla yapılan anlaşmalarla tespit edilen plan şöyleydi: Bu bilim adamları kısa zamanda Türkçe öğrenecek ve derslerini Türkçe vereceklerdi. Beş, on yıl içerisinde Türk doçentler yetişmiş olacak ve

kürsüleri devralacaktı. Fakat Alman bilim adamları arzu edilen süre içerisinde Türkiye'de tutulamadığından, bu uygulama kısmen başarılı olabilmştir. Öte yandan, bu hocaların yerini alacak birçok değerli doçentin tam zamanlı olarak üniversiteye bağlanmaları sağlanamamıştı. Buna rağmen üniversitenin verimi, Darülfünun devrinin kat kat üstündeydi. Bu dönemde Batı bilim dünyasının tanıdığı ve orijinal araştırmaları klasik kitaplara geçmiş bilim adamlarımız yetişmiştir (Irmak, 2001).

Türkiye'ye gelen Yahudi asıllı bilim adamlarının ülkemizde bilimsel ve çağdaş demokratik esaslara dayalı bir üniversite kurulmasında büyük katkıları olmuştur. Dönemin Milli Eğitim Bakanı olan Dr. Reşit Galip'in, 6 Temmuz 1933 tarihinde göçmen bilim adamlarıyla imzalanan anlaşma sırasında söylediği sözler, 1933 Üniversite reformunun üniversitemizdeki çağdaşlaşma ve bilimselliğe katkılarını çok açık bir biçimde ortaya koymaktadır:

"500 yıl önce İstanbul'u aldığımızda, Bizans'ın önde gelen bilim adamları ve sanatçıları ülkeyi terk ettiler. Bunlardan birçoğu İtalya'ya gitti ve orada Rönesans'ı başlattı. Şimdi Avrupa'nın aldıklarını bize geri vermesinin zamanı gelmiştir. Vatanimize yenilikleri getirmenizi, böylelikle çağdaş düzene ayak uyduramızı sağlamanızı ve yeni nesile çağdaş bilimde ilerleme yolunu göstermenizi umuyor, milletçe teşekkür ve saygılarımızı sunuyoruz" (Hirsch, 2005).

Çağdışı kalan yaşlı bazı Darülfünun hocaları, yeni kurulan Üniversite'nin dışında bırakılmıştır³. Diğer taraftan Üniversitede boşalan kadrolar Alman, Avusturyalı ve Macar profesörlerle doldurulmuştur. Darülfünunun 88 müderris, 36 müderris muavini, 44 muallim ve 72 asistan olmak üzere toplam 240 öğretim elemanı kadrosundan 157'si (71 müderris ve muallim, 13 müderris muavini ve 72 asistan) tasfiye edilmiştir (Kafadar, 2000). Bilimsel çalışmalar ve rütbeler düzenlenmiş, Almanya'dan gelen bilim adamları II. Dünya Savaşı bitinceye kadar Türkiye'de kalmış, bir bölümü sonradan Amerika'ya veya eski vatanlarına dönmüştür. Ayrıca bu profesörlerden bazıları, Türkiye'den ayrıldıktan sonra da buradaki asistanlarıyla ölümlerine kadar bağlarını sürdürmüşlerdir. Bir bölümü ise, Türk vatandaşı olarak ölüncüye kadar Türkiye'de yaşamıştır (Mumcu, 1979; Göksoy, 2001). 1933 yılı sonunda İstanbul Üniversitesi'ndeki Türk ve yabancı bilim adamlarının durumu Tablo 1'de gösterilmiştir (Widmann, 2000).

Yabancı bilim adamlarının İstanbul Üniversitesi öğretim kadrosunda ve benzeri kuruluşlarda görev almaları, kabul etmek gerekir ki Türkiye'de bilimsel anlayış ve araştırmalara büyük

¹ İstanbul Darülfünunu'nun kaldırılması ile yerine yeni esaslar dahilinde bir üniversite kurulması hakkında kanun tasarı hakkında ayrıntılı bir şekilde Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 36.36..1. Sayı: 14378, 15/5/1933 tarihli belgede yer almaktadır.

² 30 Ocak 1933'te Almanya'da iktidara gelen nasyonal sosyalistler irki ve ideolojik sebeplerden dolayı üniversite öğretim üyelerini emekliye sevk etmeye, ihtar ve tehditle görevlerinden uzaklaştırmaya, hatta tutuklamaya başlamıştır. Bu durumla karşılaşan Yahudi öğretim üyeleri Almanya'ya terk etmek zorunda kalmıştır. Bunların büyük bir çoğunluğu İsviçre'ye sığınmıştır. Hitler yönetiminden kaçan bu Yahudi ve Nazi olmayan bilim adamları, kendilerine başka ülke üniversiteleri veya yükseköğretim kurumlarında iş bulmak için, Zürih'te "Notgemeinschaft deutscher Wissenschaftler im Ausland" (Yurtdışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti) adlı bir örgüt kurmuştur. Bu cemiyetin başına da Prof. Dr. Philipp Schwartz getirilmiştir. Bu dönemde Türkiye'de Üniversite reformu çalışmaları yoğun bir şekilde sürüyordu. İslahat Müşavirliği görevini yürüten Albert Malche, bu cemiyete Mayıs 1933'te gönderdiği bir mektupta mülteci Alman bilim adamlarına Türkiye'de çalışma imkânı bulunduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine cemiyet, konuyu görüşmek üzere Prof. Dr. Philipp Schwartz'ı Türkiye'ye göndermiştir. 5 Temmuz 1933 günü İstanbul'a gelen Schwartz'ı İslahat komitesi üyesi Prof. Dr. Kerim Erim karşılamış ve durumu bütün ayrıntılarıyla anlatarak Ankara'ya göndermiştir. Schwartz, 6 Temmuz 1933 günü öğleden önce Albert Malche, Salih Zeki ve Rüştü Uzel ile görüşmüş, aynı gün öğleden sonra da Reşit Galip'in başkanlığında yapılan toplantıya iştirak etmiştir. Bugün Fritz Neumark'ın deyimi ile "Alman-Türk Mucizesi"nin günü olarak anılmaktadır.

³ İstanbul Darülfünunu'nun kapatılması dolayısıyla açığa kalan müderris ve muallimlerin diğer hizmetlere tayinleri ve eski Darülfünun ile üniversite mensuplarının emeklileri hakkında kanun layihası ayrıntılı bir şekilde Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 30..18.1.2 Yer No: 41.90..10, Dosya: 138-54, Sayı: 15472, 24/12/1933 tarihli belgede yer almaktadır.

Tablo 1: 1933 yılı sonunda İstanbul Üniversitesi'ndeki Türk ve Yabancı Bilim Adamları (Widmann, 2000)

Öğretim Üyesi	Türk	Yabancı
Ordinaryüs Profesör	27	38
Profesör	18	4
Doçent	93	-
Asistan	99	43
Toplam	237	85

bir canlılık getirmiştir (Turan, 1998). İstanbul Üniversitesi'nde görev alan yabancı öğretim elemanlarından olan Gerhard Kessler, anılarında Türkiye'ye kabul edilmesiyle ilgili olarak övgü dolu şu sözleri dile getirmişlerdir: "Asil ve şövalye ruhuna sahip Türk ulusuna bana bu imkânı tanıdıkları için ebediyen müteşekkir kalacağım" demiştir (Hänlein, 2006).

Üniversite reformu sayesinde, yabancı bilim adamı ve öğretim üyelerinin çeşitli fakültelerde ders vermeleri sağlanmıştır. Buna karşın Atatürk'ün, eğitim politikasında izlenecek yol ile ilgili olarak üzerinde durduğu diğer bir nokta ise, yabancı ülkelere Türkiye'ye eğitim uzmanı ve öğretim üyesi getirilmesi olduğu kadar, yabancı ülkelere Türk öğrencilerin gönderilmesi olmuştur. 1924'te çıkarılan yasa gereğince ilk olarak 1927-1928 eğitim öğretim yılında, sekiz farklı ülkeye toplam 42 öğrenci gönderilmiştir. 1929-1930 eğitim öğretim yılında yabancı ülkelere eğitim gören öğrenci sayısı 288'e ulaşmışken, 1937-1938 yılına gelindiğinde bu sayı 204'e düşmüştür. Bu öğrencilerin 97'si Almanya, 44'ü Fransa, 21'i Belçika, 15'i Amerika, 13'ü İsviçre, 14'ü Avusturya, İtalya, İngiltere, Macaristan ve Rusya'ya gönderilmiştir (Demirtaş, 2008).

Yabancı Bilim Adamları ve Çalıştıkları Fakülteler

Bu bölümde çalışmamızı dergi sayfalarıyla sınırlandırmamız gerektiğinden yabancı bilim adamlarının sadece isimleri ve bunlar arasından seçilen bir profesörün akademik kimliği, çalışmaları ve yükseköğretime katkıları hakkında özet bilgiler verilecektir⁴.

1933 Üniversite Reformu ile Alman ve Avusturyalı Tıp profesörleriyle o zamana kadar yükseköğretim tarihinde rastlanılan en yoğun ortak çalışma sağlanmıştır. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, mülteci bilim adamlarının en önemli çalışma alanı olmuştur. Tıp Fakültesinde görev alan yabancı bilim adamları şunlardır: Philipp Schwartz (1933-1952), Siegfried Oberndorfer (1933-1944), Hans Winterstein (1933-1956), Julius Hirsch (1933-1948), Hugo Braun (1933-1950), Werner Lipschitz (1933-1939), Friedrich Dessauer (1934-1937), Erich Frank (1933-1957), Rudolf Nissen (1933-1959), Wilhelm Liepmann (1933-1939), Joseph Igersheimer (1933-1939), Rutin (1934-1936), Karl Hellmann (1936-1943), Max Sgalitzer (1938-1943), Alfred Kantorowicz (1933-1950) (Widmann, 2000; Kalaycıoğulları, 2009).

Ünlü cerrah Rudolf Nissen, Nazilerin yürürlüğe koyduğu yasalar nedeniyle Almanya'da artık çalışma olanağı kalmayan bilim adamlarındandır. Nissen, rejim karşıtı ve saf ırktan olmayanlar için kısıtlayıcı yasaların yürürlüğe girmesinden önce, olağanüstü sezgisiyle ayrılma kararı veren bir bilim adamıdır. Ayrıca patolog Schwartz ile birlikte Türk Hükümeti'yle anlaşmaları yürütmede de öncülerden olmuştur. 1896'da doğan Nissen, tıp öğrencisi olduğu dönemde 1. Dünya Savaşına katılmış, yardımcı cephe doktoruyken kurşunla yaralanmış ve tekrar tıp eğitimine dönmüştür. 1921 yılında Münih'te dönemin dünyaca ünlü cerrahı Prof. Dr. Saurbruch'un yanında asistan, başasistan ve profesör olarak görev yapmıştır. 1931'de dünyada ilk kez pnömonektomiye gerçekleştiren şöhreti Almanya dışına da yayılmıştır. Nissen 1933 yılında 37 yaşında Ordinaryüs Profesör unvanıyla İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi 1. Cerrahi Kliniği'ne direktör olarak tayin edilmiştir. 1939 yılı sonuna kadar Cerrahpaşa Cerrahi Kliniği'nde çok verimli çalışmalarda bulunmuş, yeni ameliyat teknikleri ve yetiştirdiği cerrahlarla Türk Cerrahisi'ne katkı sağlamıştır. Türkçe ve Almanca dört cerrahi kitabı, 62 Türkçe bilimsel yayını da bulunmaktadır. Dünyada ilk kez yaptığı ameliyatlara o dönemde bir efsane olmuştur. Örneğin 1936'da yaptığı ameliyat daha sonra "Nissen fundoplikasyonu" işleminin esasını teşkil etmiştir. Dünya cerrahları arasında önemli bir yeri olan Rudolf Nissen, 1939 yılının son aylarında tedavi amacıyla gittiği Amerika Birleşik Devletleri'ne, 1940'tan itibaren yerleşmiştir. 1940-1952 yılları arasında Boston ve NewYork'ta çalışmıştır. 1952'de Basel Cerrahi Kliniği direktörü olmuştur. Burada çok sayıda cerrahın yetişmesini sağlayan Nissen, 1955'te 20. yüzyılın en önemli ameliyatlarından biri olan "Nissen fundoplikasyonu" işlemini gerçekleştirmiştir. 1967 yılında emekli olan Prof. Dr. Rudolf Nissen, 1981'de Basel'de vefat etmiştir (Göksoy, 2001).

Tıp Fakültesi'nin yanı sıra 1933'ten sonraki yıllarda yabancı bilim adamlarının yoğun çalışma yaptığı diğer bir fakülte de Fen Fakültesiydi. Fen Fakültesi'nde görev alan yabancı bilim adamları şunlardır: Richard Edler von Mises (1933-1939), Willy Prager (1933-1941), E. Finlay Freundlich (1933-1937), Hans Rosenberg (1938-1940), Thomas Rodys (1942-1947), Marcel Fouché (1933-1964), Harry Dember (1934-1940), Kurt Zuber (1941-1963), Arthur v. Hippel (1933-1934), Fritz Arndt (1934-1955), Kroepelin, Weiss, Friedrich Breusch (1937-1971), Herzog, Philipp Gross (1936-1939), Valensie, Jean Savard, Frederick Hurn Constable, André Naville (1933-1937), Curt Kosswig (1937-1955), Alfred Heilbronn (1933-1956), Leo Brauner (1933-1955)'dir (Widmann, 2000; Kalaycıoğulları, 2009).

Fen Fakültesi'nde görev alan yabancı bilim adamlarının önde gelenlerinden biri de Richard Edler von Mises'tir. Berlin Üniversitesi'nden gelerek 1930'lu yıllarda olasılıklar hesabı alanında ve hatta uygulamalı matematiğin hemen hemen bütün dallarında dünya çapında bir otorite olan Mises, Kerim Erim ile Matematik Enstitüsü'nü yönetmiştir. Nissen'e göre o, mülteci profesörler çevresinde "en tecrübeli olanı ve en çok hürmet edilenidir." Matematikçi ve pozitif felsefenin temsilcisi

⁴ Bu konu ayrıntılı bir şekilde Widmann (2000)'de yer almaktadır.

olarak Türkiye’de de büyük çapta isim yapmıştır. Mises, Harvard Üniversitesi’nin kendisine yaptığı daveti kabul ederek, 1939’da Birleşik Devletler’e gitmiştir (Widmann, 2000; Kalaycıoğulları, 2009).

Mises’in Türkiye’deki yılları hakkında Cahit Arf, Erdal İnönü’ye şöyle bir itirafta bulunmuştur: “Biz, o zaman İstanbul’a gelen değerli profesörlerden daha çok yararlanabilirdik. Ama yapamadık. Örneğin von Mises’la beraber çalışmak yerine, ben de Ratiş’de, onunla aynı düzeyde olduğumuzu gösterme çabası içine girdik, iyi bir işbirliği yapamadık. Oysa örneğin Polonyalılar, Fransızlarla işbirliği yaparak Polonya’da fonksiyonel analiz konusunda özgün bir ekol kurdular. Biz de belirli bir alanda öncü olarak ortaya çıkabilirdik, bu fırsatı kaçırdık” (Widmann, 2000; Kalaycıoğulları, 2009).

1933’ten sonra Edebiyat Fakültesi’nde mülteci bilim adamlarının önemli katkıları olduğunu görmekteyiz. Edebiyat Fakültesi’nde özellikle tarih dalında Türk öğretim üyeleri çoğunlukta, felsefe, filoloji, oryantalistik ve pedagoji dallarında yabancı bilim adamları görev almıştır. Edebiyat Fakültesi’nde görev alan yabancı bilim adamları şunlardır: Hans Reichenbach (1933-1938), Ernst von Aster (1936-1948), Walter Kranz (1942-1952), Kurt Bittel, Helmuth Th. Bossert (1933-1961), Leo Spitzer (1933-1936), Erich Auerbach (1936-1947), H. Brinkman, Hellmut Ritter, Clemens Bosch (1935-1955), K. Süsseim, Wilhelm Peters (1937-1952) (Widmann, 2000; Kalaycıoğulları, 2009).

Edebiyat Fakültesi’nin önemli simalarından olan Leo Spitzer, 1887 yılında Viyana’da doğmuştur. Spitzer olgunluk sınavını (Matura-Abitur) 1906’da verir. Doktor ünvanını 23 yaşında (1910) aldıktan üç yıl sonra da ders verme yetkisini (Venia legendi – Lehrbefugnis) almıştır. İlk önce 1919’da Bonn’da, daha sonra 1925’te Roman filolojisi profesörü olarak Marburg’da, 1930’dan 1933’e kadar da Köln Üniversitesi’nde Roman filolojisi ve karşılaştırmalı filoloji profesörü olarak görev yapmıştır. Yahudi kökenli bilim adamları Almanya’yı terk etmeye zorlandığında Leo Spitzer 1933 yazında ilk önce Manchester Üniversitesi’nden bir davet alır, ancak oradaki çalışma ortamını beğenmediği için kabul etmez. Kısa bir süre sonra İstanbul Üniversitesi’nden Roman dilleri ve edebiyatı profesörü olarak aldığı daveti kabul eder. Spitzer 1933’te İstanbul’a geleerek İstanbul Üniversitesi yabancı diller okulunun kuruluşunda görev alıp yöneticiliğini üstlenmiştir. Spitzer, kendisi göreve başladıktan sonraki dönemde Rosemarie Heyd gibi çok sayıda genç mültecinin İstanbul’a okutman veya öğretim görevlisi olarak gelmesine yardım etmiştir. Spitzer aradan üç yıl geçmeden Baltimore/Ohio’daki John Hopkins Üniversitesi’nden bir davet alır. Ancak İstanbul Üniversitesi, sözleşmeli olan Spitzer’i bırakmak istemez. Spitzer Almanya’da Marburg Üniversitesi’nde onun yerine atanan ve bu arada işten çıkarılan Erich Auerbach’ı İstanbul Üniversitesi’nde kendi yerine bırakmayı önerir. Spitzer 1936’da ABD’ye göç ederek John Hopkins Üniversitesinde göreve başlar. Spitzer’in Türkiye’yi niçin terk ettiği konusunda bazı görüşler ortaya atılmaktadır. Bu görüşlerden birisini Harry

Levin, Spitzer’in Türkiye’yi terk etmesindeki en önemli nedeni şöyle açıklar: “Türkiye’deki kütüphanelerin yetersizliği Spitzer için uzun süre burada kalmayı imkânsız hale getirmişti; 1936’da John Hopkins’ten gelen daveti memnuniyetle kabul etti.”

Levin’in dile getirdiği bu sorun daha sonra Auerbach için de geçerli olmuş, ancak Auerbach bu durumu kendi üretkenliğini harekete geçiren unsur olarak değerlendirmiştir (Arak, 2009).

Hukuk Fakültesi ve İktisat Fakültesi’nde ise yabancı bilim adamlarının çalışmaları diğer fakültelerde olduğu kadar yoğun değildir. Buna karşın bu yabancı bilim adamları arasında, fakülte üzerinde, hatta fakültenin dışına kadar uzanan büyük bir etkisi olan önemli bilim adamları görev yapmakta idi. Hukuk Fakültesi ve İktisat Fakültesi’nde görev yapan yabancı bilim adamları şunlardır: Andreas Schwartz (1934-1953), Ernst E. Hirsch (1933-1952), Richard Honig (1933-1939), Karl Strupp (1933-1935), Fritz Neumark (1933-1952), Gerhard Kessler (1933-1951), Alexander Rüstow (1933-1949), Wilhelm Röpke (1933-1937), Josef Dobretsberger (1938-1941), Alfred Isaac (1937-1950) (Widmann, 2000; Kalaycıoğulları, 2009).

Hukuk Fakültesi’nde görev alan ünlü yabancı bilim adamları arasında yer alan Ernst Hirsch, Türk hukuk bilimi, hukuk pratiği ve kanun hükümleri için olduğu kadar, tüm Türk bilimsel düşüncüsü içinde Hirsch’in önemli bir yeri vardır. 1902 doğumlu olan Hirsch, 1933’te Frankfurt’tan İstanbul’a (Amsterdam’daki geçici bir görevinden ayrılarak) gelmiştir. 1943’ten itibaren Ankara’da ders vermeye başlamıştır. Hirsch çalışma gücünün büyük bir bölümünü, kendisine sığınma hakkı tanıyan Türkiye’ye sunmuştur. 1952’de 50 yaşında Almanya’ya dönüp, Berlin Üniversitesi’nde profesör olmuş ve iki defa rektörlük yapmıştır. Hirsch’in Türkiye’deki çalışmaları kendi şerefine yazılan “Ord. Prof. Dr. Ernst Hirsch’e Armağan” adlı bir Türk yayınında etraflıca değerlendirilmiştir. Bu eserde Hirsch hakkında şu hüküm verilmiştir: “Verimli ilmi çalışmalarıyla olduğu kadar, olağanüstü öğretme yeteneği ile de, ülkemiz hukukçularının yetişmesinde büyük rol oynamıştır.”

Hirsch’in birçok kanunun çıkarılmasında – örneğin Türk Ticaret Kanunu ile Türk Telif Hakları Kanunu – büyük payı vardır. Ayrıca 1946’da çıkarılan ve Özerklik Kanunu diye anılan önemli Üniversite Kanunu’nda da katkısı bulunmaktadır (Widmann, 2000).

Yabancı Bilim Adamlarının Yükseköğretime Katkıları

Yabancı bilim adamları, öğretim programları ve yöntemlerinin çağa uygun hale getirilmesine katkıda bulunmuştur. Yabancı profesörler, Malche’in tavsiyeleri doğrultusunda dersin serbest ortamda ve normal konuşma şeklinde anlatılması derste günlük hayattan örnekler verilmesi ve derste hocanın öğrenciye, öğrencinin hocaya sorular sorması suretiyle hem hocanın hem de öğrencinin aktif olmasını sağlayan bir yöntemin kullanılmasında öncü rol oynamışlardır. Yine profesörlerin, öğrencileri konuşmaya, düşünmeye, araştırma ve yapmaya alıştıran modern aktif öğretim yönteminin önemli unsurlarından olan pratik çalışma ve seminer çalışmalarının etkin bir şekilde uygulanmasında, bir öğretim yöntemi olarak yerleşmesinde, büyük hizmetleri olmuştur.

⁵ Ernst Hirsch’in Türkiye’de Yükseköğretime katkıları ayrıntılı bir şekilde Hirsch (2005)’te yer almaktadır.

Üniversite reformu öncesinde üniversite kütüphanesinde Türkçe bilimsel eser sayısı çok azdı. Yayınların hemen hepsi de eski yazıyla yazılmıştı. Öğrenciler yabancı dil bilmedikleri için yabancı dilde yazılmış kitaplardan da faydalanılamıyordu. Bu nedenle, öğrenciler büyük ölçüde dersi anlatan hocanın ders notlarına bağlı kalmakta idi. İşte 1933 de yapılan “*Üniversite Reformu*” ile ders kitapları sorunu ciddi bir şekilde ele alınarak gerek Türk öğretim üyeleri gerekse yabancı hocaların çabalarıyla bu kitapların sayısı ve kalitesi arttırılmıştır. Her ne kadar yabancı bilim adamlarına ders kitapları hazırlamadıkları şeklinde yoğun eleştiriler yöneltilmiş ise de İstanbul Üniversitesi’nde çalışan profesörlerin yaklaşık %80’inin en az bir kitabı, %60’ının ise iki ve daha fazla kitabı yayınlanmıştır. Tıp Fakültesi profesörlerinin çoğunluğunun iki, üç veya dört kitabı yayımlanırken, Fritz Arndt, Ernst Hirsch, Alfred Isaac, Fritz Neumark, Curt Kosswig, Andreas Schwarz gibi çeşitli bilim dallarına mensup profesörlerin Türkiye’de beş ve daha fazla kitabı yayımlanmıştır (Kalaycıoğulları, 2009). 1934-1943 arasında rektörlük yapan Ord. Prof. Dr. Cemil Bilsel, 1943 yılında yazdığı *İstanbul Üniversitesi Tarihi* adlı kitabında, dokuz yıllık üniversite yayınlarının dökümünü Tablo 2’deki gibi yapmıştır (Bilsel, 1943):

Tablo 2: 1933-1942 Yılları Arasında Üniversite Yayınları

Üniversitece Bastırılan Kitap	175
Baskıda Olan Kitap	35
Öğretim Üyelerinin Bastırdığı Kitap	100
Çeviri Kitap (28’i basılmış)	42
Toplam	352

Üniversite reformunun ilk on yılında 50 tane doktora yapılmış olmasının büyük bir başarı olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü üniversitenin kuruluş çalışmaları ve öğretim faaliyetlerinin ön planda olduğu beş yıllık dönemin özellikle ilk üç yılında yabancı profesörlerle Türk doçent ve asistanlar arasındaki çalışma ortamının ağırlık merkezini, derslerin ve ders notlarının Türkçe’ye çevrilmesi faaliyetleri oluşturmuştur. Ayrıca alttan gelecek öğrencilerin lisans öğrenimlerinin de en az dört yıl süreceği göz önünde bulundurulursa bu sayının yeterli olabileceği düşünülebilir. Öte yandan, yabancı profesörler, ilk üç yıldan sonra bilimsel araştırmalara ağırlık verdikleri gibi, bilhassa kendi öğrencilerinden üstün yeteneklileri asistan olarak yetiştirmeye başlamışlardır. Özellikle Türkiye’de beş yıldan fazla kalan yabancı profesörlerin çok sayıdaki öğrencisi, Türk üniversitelerinde öğretim üyesi olarak görev almışlardır. Yabancı profesörler Türkiye’den ayrıldıktan sonra da Türkiye’de yetiştirdikleri öğretim üyeleri, kendi asistanlarını dışarıya hocalarının yanına eğitime ve doktora göndermişlerdir. Bugün Türk üniversitelerinde çalışan çok sayıda profesör, bu yabancı bilim adamlarının ya öğrencileri, ya da öğrencilerinin öğrencileridir. Örneğin, Kimya alanında Fritz Arndt ve Friedrich Breusch, Tıp alanında Erich Frank⁶, Felix Hauowitz, Rudolf Nissen, Werner Lipschitz, Siegfried Oberndorfer, Philipp Schwartz ve Hans Winterstein, Zooloji alanında Curt Kosswig, Botanik alanında Leo Brauner

ve Alfred Heilbronn, Astronomi alanında Wolfgang Gleissberg ve Erwin Finlay Freundlich, Felsefe alanında Ernst von Aster ve Hans Reichenbach, Sosyoloji alanında Gerhard Kessler, Pedagoji alanında Wilhelm Peters, İktisat alanında Fritz Neumark, Alfred Isaac ve Alexander Rüstow, Hukuk alanında Ernst Hirsch ve Andreas Schwarz, Filoloji alanında Leo Spitzer gibi profesörlerin yetiştirdiği çok sayıda Türk bilim adamı üniversitelerimizde çalışmıştır (Kalaycıoğulları, 2009).

Yabancı bilim adamları gerek üniversite gerekse fakülte kütüphanelerinin geliştirilip zenginleştirilmesi, gerekse enstitü (seminer) kütüphanelerinin kurulmasında önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Yabancı profesörler, genel olarak üniversite kütüphanesinin, özel olarak da fakülte ve enstitü kütüphanelerinin kurulması ve gereken düzeye getirilmesi için çok çalışmışlardır. Profesörler, ihtiyaç duydukları kitapların ve süreli yayınların listesini yapmış, bu yayınların Avrupa’dan getirilmesi için de sık sık rapor ve yazılar yazmışlardır. Türk Hükümeti ve Üniversite yöneticileri de yabancı profesörlerin bu haklı taleplerini hiçbir güçlük çıkarmadan yerine getirmişlerdir. Kısa zamanda bütün kütüphanelere çok sayıda Almanca, İngilizce ve Fransızca kitaplar gelmiştir. Başta Ernst Hirsch olmak üzere yabancı profesörler, kütüphanelere getirilen kitapların demirbaşaya kaydedilmesi ve tasnifinde bile asistanlarıyla birlikte bir kütüphane memuru gibi çalışmışlardır. Yabancı profesörler, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından öğrencilerin derslerde ve seminerlerde yabancı hocalardan daha çok yararlanmalarını sağlamak için gerek duyulan Almanca ve Fransızca kitapların Türkçe’ye tercüme edilmesi faaliyetlerine de katkıda bulunmuşlardır. Bu geniş kapsamlı tercüme teşebbüsü, Hasan Ali Yücel’in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde gerçekleşen Batı klasiklerinin tercümesi faaliyetinin başlangıcını teşkil etmesi bakımından önem taşımaktadır (Kalaycıoğulları, 2009).

Malche ve Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip Bey, Darülfünun’un toplum ve hayatla bağının koptuğunu ve kendi içine kapandığını ısrarla vurgulamışlardır. A. Malche, Türkiye gibi yeni baştan kurulan bir ülkede üniversite ile hayat arasında çok sıkı bir bağ kurulması gerektiğini tavsiye etmiş, Atatürk tarafından da bu konu üzerinde ısrarla durulmuş ve sonuç olarak Üniversite’nin toplum ve hayatla bağını kurmak için, güncel konulardan seçilen, halka açık “*Üniversite Konferansları*” ve yaz tatilinde her ilde bir “*Üniversite Haftası*” uygulamaları başlatılmıştır. Yabancı bilim adamları, halkın aydınlanmasına yönelik olarak yapılan bu bilimsel ve kültürel faaliyetler içinde de aktif bir şekilde görev almışlardır. İlk yıllardaki bilimsel araştırmaların sayısının azlığında Üniversite kütüphanelerinin yetersizliğinin de tesiri vardır. Üniversite Konferanslarına ve ilk bilimsel mecmuanın yayımlanmasına 1935 yılında başlanması da, ilk yıllarda kuruluş çalışmaları ve öğretim faaliyetlerinin ağırlıkta olduğunu göstermektedir. *Hukuk Fakültesi Mecmuası* ve *Fen Fakültesi Mecmuası* 1935, *Romanoloji Mecmuası* 1937, *Tıp Fakültesi Mecmuası* 1938, *İktisat Fakültesi Mecmuası* 1939 ve *Psikoloji ve Pedagoji Mecmuası* 1940 yılında yabancı profesörlerin katkılarıyla yayın hayatına başlamıştır. İstanbul Üniversitesi’nde çalışan 60 yabancı profesörün yaklaşık % 30’u mukavelelerine

⁶Tıp alanında Erich Frank’in çalışmaları ayrıntılı bir şekilde Ulutin (2007)’de yer almaktadır.

uygun olarak üçüncü yıl içinde ilk ders kitaplarını yazmışlardır. Yabancı profesörlerin % 25'i de dördüncü ve beşinci yıl içinde ilk kitaplarını yazarlarken, % 25'i de altıncı ve daha sonraki yıllarda ilk kitaplarını yazmışlardır. Bu yabancı profesörlerin yaklaşık % 20'si ise hiçbir kitap veya ders kitabı yazmamışlardır (Kalaycıoğulları, 2009).

SONUÇ

Türkiye'de Yükseköğretim'de modernleşme, Atatürk'ün 1933'te yaptığı "Üniversite Reformu" ile başlamıştır. Üniversite reformunun ardından Yükseköğretim'de gerçekleşen bu modernleşme hareketinde, Nazi Almanya'sından kaçıp Türkiye'ye gelen yabancı bilim adamlarının çok büyük katkısı olmuştur. Darülfünun'un kapatılıp İstanbul Üniversitesi'nin açılmasıyla Tıp, Fen, Edebiyat, Hukuk ve İktisat Fakülteleri'nde yabancı bilim adamları çalışmaya başlamış ve alanlarında büyük başarılarına imza atmışlardır. Yabancı bilim adamları sayesinde öğretim programları çağa uygun bir hale getirilmiştir. Bu dönemde üniversite kütüphanesi gelişmiş, ders kitaplarının kalitesi ve sayısı da artmıştır. Ayrıca bu dönemde bilimsel çalışmalar dışında birçok asistan ve öğretim üyesi de bu bilim adamları tarafından yetiştirilmiştir. Öyle ki bugün Türk üniversitelerinde çalışan çok sayıda profesör, bu yabancı bilim adamlarının ya öğrencileri, ya da öğrencilerinin öğrencileridir. Ayrıca yabancı bilim adamları sayesinde Batı bilim dünyasının tanıdığı ve orijinal araştırmaları klasik kitaplara geçmiş bilim adamlarımız yetişmiştir. Türk Yükseköğretimi'nde bu gelişmelerin sağlanmasına karşın, üniversitedeki kütüphanelerin ve laboratuvarların yetersizliğinden dolayı bu yabancı bilim adamlarının bir kısmı Türkiye'den ayrılarak Birleşik Devletler'e veya kendi ülkelerine gitmiştir.

KAYNAKLAR

- Akyüz, Y. (2008). *Türk Eğitim Tarihi M. Ö. 1000-M.S. 2006*, Ankara: Pegem A Yayınları, Onüçüncü Baskı, s. 358.
- Altuğ, Y. (1983). *Türk İnkılâp Tarihi*, İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Arak, H. (2009). *Karşılaştırmalı Edebiyatın Türkiye'deki Öncüleri: Leo Spitzer – Erich Auerbach*, LITTERA Edebiyat Yazıları, Dünya Edebiyatları Araştırma ve İnceleme Ortak Kitabı, (Haz: Cengiz Ertem), Cilt: 25, Ankara, s. 243-252.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA).

- Bilsel, C. (1943). *İstanbul Üniversitesi Tarihi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Demirtaş, B. (2008). Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler, *Akademik Bakış Dergisi*, 1(2), 155-176.
- Göksoy, E. (2001). *Antireflü Cerrahisinin Tarihi Gelişimi ve Rudolf Nissen*, İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Gastrointestinal Sistem Hastalıkları Sempozyumu, 11-12 Ocak 2001, İstanbul, s. 143-147.
- Hänlein, A. (2006). *Gerhard Kessler: Türkiye'de Sürgün Bir Alman Sosyal Politikacı*, (Çev: Alpay Hekimler), Çalışma ve Toplum, 2006 / 2, s. 39.
- Hirsch, E. (2005). *Anılarım Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyeti Atatürk Ülkesi*, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları: 45, Ankara.
- Irmak, S. (2001). *Atatürk Devrimleri Tarihi*, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları.
- Kafadar, O. (2000). *1933 Üniversite Reformu'nun Felsefe Eğitime Etkileri*, Felsefe Dünyası, 31(1), 49.
- Kalaycıoğulları, İ. (2009). Darülfünun'dan Üniversite'ye Gelenekten Araştırma'ya, Ankara Üniversitesi, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 48(1), 43-59.
- Mumcu, A. (1979). *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, 5. Baskı, İstanbul: İnkılâp ve Aka Yayınevi.
- Namal, Y., & Karakök, T. (2011). *Atatürk ve Üniversite Reformu (1933)*, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(1), 27-35.
- Ulutin, O. N. (2007). Erich Frank'ın Dünya Tıbbındaki Yeri ve Türk Tıbbına Katkıları, İstanbul.
- Öncü, A. (2002). *Akademisyenler: Üniversite Reformu Söyleminde Batı*, Modernleşme ve Batıcılık, Ed. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 521- 525.
- Tanilli, S. (1991). *Uygarlık Tarihi*, Altıncı Baskı, İstanbul: Say Yayınları.
- Turan, Ş. (1963). *Dr. Reşit Galip'in Atatürk'e Yakınlıkları*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25(39), 1-25.
- Turan, Ş. (1998). *Türk Devrim Tarihi*, 3. Kitap, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Widmann, H. (2000). *Atatürk ve Üniversite Reformu*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.